

АС-ТАНГАС ХАЛЛААНТАН ТУСПЭТ

Хортууппуй—маанылаах аспыт

(Салгыыта. И nnин 85 №-гэ көр)

III. НАУКА СИТИЙИЛЭРИН ТҮҮНАН

1995 сүлгэ улуус үрдүнэн хортуюоппуйтан олус мөлтөх үүнүү ылылыннаа. Сүрун биричиннэтнэн үүнү курааны, күйаас күннэри утары үүну куттарар системаны үчгэйдик үзлэгэн, үүнээйгэ буортулаах усулубийн малтгүүнүү звеноялар хааччыг батхарыттан тарьста. Маннаа ордук тэрээнийнээх буолохтаах ханаайыстыблар хортуюоппуй ынтар звеноялараа малтгээн бизэрдилэр. Кинилэр 359 гектар эзэнээх сиртэн баара-суюа 1392 тонна үүнүүнү ыланнаар, бишр гектар орто үүнүүтүн 37,2 центнегрэ дылы тангаары түнэрдилэр. Бу ханых да материалын базата суюх хортуюоппуй сангарды киэнц сиргэ ынтан эрэж колхозтар сэргий иннинээби (1940 с.) кэмнэрийн көрдөрүүтгүэр тэнгээх. Бааынайдар 196 гектар сиртэн 988,3 тонна хортуюоппуй ыланнаар, көрдөрүүлэрэ эмиз олус сэмэй (50 ц/га). Чааынайдар хортуюоппуйдарыгар үзүүн кутар усулубийнларга суюх буюу, кураанга обустарынылара улахан, 185 гектар эзэнээх ыныттан ортолуунан 30,6 центнер үүнүүнү ыллылар. Түмүгтэй 1995 сүлгэ хортуюоппуйтганы үүнүүтээ улуус үрдүнэн 2949 тонна баа эрэ тэннээслэтийн.

Улууска хортуюпкай хаяйыстыбатын көнниги сыйлардаах үлэлэрни түмүгэ киинин дыккисинэрээр таынмига тийинитэ биинэхэ, бу салаа үлэбэ уүнүнүк үлэлзэбит дынгиго, ордук ырылаах. Онон сиэттэрэн улууска хортуюпкай хаяйыстыбатын сайдыытыгар тургууланан уүнүнүк үлэлзэбит дыс опыттара ыччаттар үлэлэригэр-хамнастарыгар туту гэмэ тунаалайран дизен сорох түгэн-нэри ахтары наадалааынан аағабын.

Партия Саха сиринээг обкомун, правительствонын дъаналларынан уонна угус өрүттээх кемөлөрүнэй Намна хортуюоппуга сыйын уларыйытын¹ кэмигэр 1965 сылга партия райкомун бастакы секретарынан Платонов Степан Николаевич анаммыта уонна мильтын та хаанаайыстыбатын управленинтын кылаабынай агрономунан ылбыта. Онон оройуонта хортуюоппуй хаанаайыстыбатын сайдытыгар 25 сүл үстата бынчачы үлээлбэйт киши бынчытынан тухо уратылаах үлээлэр барбыттарын бэлиэтээхээ маньж.

Үүхээ этилиббитин курдук, тыйыс усуулубуйалаах дойдуга хортуюппуй кийн иэнгэ ынан, үүнаажана сухуунууны ылмы аныгы техниканан, минеральний уодурдууларынан, эмзин-томуун толору хааччымыт эрэ буоллаабына, ону тэгэ итинэ дварыктанар дьон улэлзригээр бэриннилээх уонна производствоа санганы, бастынга киллэрэ сатыры буоллахтарынаа эрэ ситишилэр. Бастатан туран, хортуюппуй үүннэрээр анал зөвлөлтийн тэрийншээ, кинилэрэ салтоох сиринэн-үотуунан хааччыйны болтуурууныг ырахаттары уонна мэнхэйдэри көрсүбүлүүт. Би ноги бааыналарбыг турганнарынан кийнгик биллэлэр. Хортуюппуйга, обуруут астарыггар саамай табыгастаах қытыллар уонна арысылар улууска дэлхийн урдунэн итинэ киринин ходуунаа алдьатаатыг дизяаттаан салайааччылар, оннообор сорох агрономнаа қытарты уттарсаллар. Манна абалан, бирчыгысты (түе-кэйдэйн) сатыллараа: оболор ууга түнэн өллөхтерүүнэ эн эпизитизг, санаа сиргэ киши сыл уустаа онгорон паардаан, атын культуралары ынан, олохсустан эрэ баран, көнөрүхтээххин энин дизи уонна ол «паардааныннарын» сүллата соруйан унатац ишэллэр. Итилэр барылараа куотуунууга, биримээнэ эрэ унатынга аналлаах этилэр.

Дынгизин, мин К. А. Тимирязев аатынан тыя ханаа-йстыбытын академиятын биир уратылаах 1954 саллаах наборугар (онно аан майгнай, ону дағаны биир наборга эрэ агрономический факультетка 10 группаны —240 студенческими ученическими бэлэлмийр программанан үзэрэлж этилээр) түбэнэй үерэммит буоламмын дуу үлээж наар санғаны, бастыны киллэрэж сатааныны специалист изһинэн аабарым үүннаа аабабын. Үлээж шининник сыйнааны ханна да үлэлээтэрбин тутта сатырым. Ол гынан баран ону кепсэн барракка, «бийнги тутуннубүт», «манна бастаан киридэ» эгин дизайнинэн дуохуйан хааларым. Ити уксугур хунасан өрүүлээрдээх збит. Тутууханыгы сыраланаң онгорбутун, ситиоспитинг күннээзи ыйылары, директивалары олохxo киллэрэн, угус дөннөр туттар нымаларын үлээх-хамнаска ингээж сатааны

ИҮИРЭХ ТЫЛЛАР

Жену, маму, бабушку Зару Ивановну поздравляем с днем рождения. Желаем здоровья, счастья, бодрого духа, многих, многих лет жизни. Спасибо за тепло, любовь, поддержку, которую всем нам оказываешь.

С любовью муж, сын, дочь, невеста, зять и внуки.

курдук дъолгно-сэргэбээ ёйднөр. Сорообор (авторство) аат былдаанытыгаг кубулуйан хаалар.

Оройонгың қылаабынай агрономунан ананаат, сизмәханаайыстыбытын төрдүттөн түпсарылыға үлэни ызыптым. Сағаға тирәнән үләләйин бурдук ханаайыстыбытыгар 1965 салтан актыбынай вентиляцияны күллэрилттөн сағаламмыта. Баастаа биңиги қыра қылматалаа центробежий вентилятордары бейбіт ремен ненгүй электродвигательгэ холбоон үлэлзэ сыйлдыбышыпты Бәрт үнүнүк эккиретінән, 1967 сylлаахха 40-ча осевобе вентилятордары РСФСР, СОРОС тыа ханаайыстыбыты министерстволарыттан, нәрәэттәнән (анатан), ону таңынан Тиблис куораттан аялтарбытым. Онон бурдугүүнүрәэчиләргэ бәрт судурғу гынан баран улахан туналаах ныманы олохоспрутум.

Республика элбэх оройн уннара опыт атасаана Намга кэлз сатаабыттара. Олорго туттун, тунааныг дизэн бизэхарчыга суюх били сыраланан булдук осевой вентилятордарьбыттан блэхтирийбит. Бийнхэ уүнүүкүүгүүртэй лээжит М. Аммосов аатынан совхоз урүүкүү кылаадынагронаома Иван Сидоров «Кирилстээх» совхозка эмзилдэх

агронома Иван Сидоров «Киризтэх» совхоза эмизилдээ барбыт этэ. Онон кинийн 1974 сылтан актыбыныай вентиляцииян туттам барбыгттара. Тыа ханаайыс тыйбатын министерства (министр Шадринов Н. В. кини солгуйгааччыя Яковлев Е. В. Сунтаафтар төрүттээхтэрэ) 1975 сыл сагатыгар «Киризтэхтэр» актыбыныай вентиляцииян Республикаса мангай туорахтаах культурафа уонна хортуюоппуйга тутуннулар дизн билээрбийттэрэ, семинар ышпыттара. Дынгинэн хортуюоппуй хранилищеларыгар эмиз актыбыныай вентиляцииян бишниги оройцуммут ханаайыстыбалара 1971 сылтан борсостой нымыманц туттуубуттара. Оны аахан 1973 с. Хамабаттаа стационарной вентиляционной установкалаах хортуюоппуй типовой хранилищета үлээ кирибите. Оччолорго «Нам» совхозка кылаабыныай агрономуун И.М. Герасимов үлэлнирэ. Актыбыныай вентиляцииян турдаах хүчлийн таларалар уонна хортуюоппуй сиэмэтин ханаайыстыбаларыгар туттарбыт түннан үлэ отчуоттарыгарда, ханаайакка да суруйарбыт үрдүнэн тыа ханаайыстыбатын министерствотын министрдэрэ да, Дьюокускай даацы ТХНЧИ ученайдара да итэбэйнхэлтийн баарбарттара. Оччолорго ученай Л. А. Галисаев дээ санга Нөмугуттээби көрдөрүүлээх ханаайыстыба хранилищетыгар хортуюоппуйга актыбыныай вентиляцииян үөрээт сыйдэр кэмэ этэ. Кини 1975 сылга Нам ханаайыстыбаларын хранилишларын көрөн бааран, бу бастиг нымма олох томмутун дээ итэбэйнте быньялаа.

М. Аммосов атынан сохбат 1974 сүлгө дылы хортуюппұттан сылын айы мөлтәх үүнүүн (40—50 ц/га) ылара. Бу сүрүн биричиннен звено аналлаах учүгэй сир-үота суюба буолара. Үнүн эрийсиз көннитеттән райондың дахшаш таҳсан 1974 сыллаахка бортуоукан тураан, Чакыр арыыга кирици сиғынчиллибиді. Маник кырыс сири тутатына онгооoot, хортуюппуй өлгөм үүнүүтүн манғайы сыйлыштан ылыыга сир онгооутун санта технологията (Поволжьелар нымалара) туттуллубута. Кине сүрүн идеяда дизайны урууки курдүк орулғанан илдіріктэн баран, тиэрбеккэ, аңгардас фрезебарабаанынан 2—3 тегүл кырыны чыту систаран, 20 см дылы дирингэ буору көпсөтүү буолар. Маны сэргэ миңеральдай уонна органической уобурдуулары дүүрэлзэн туттуу.

Бинги сана сири ити технологиянан огурнуун «Сельхозтехника» лугомелиоративной этэрээтигэр (начальник А. И. Попов) изтэйбилипит, 50 гектар сиргэ минералный уоубурдуу бары көрүнч толору нуурманан киирбит. Урдугэр баар балыргын төтөхтөрү астаран, бэртээхэй органическай уоубурдууну киллэрбилипит. Ноонум киирбит отто икки төгүл фрезстанан хорутуллуубула. Чакырдар күнүн 50 гектар сиртэн гектартан ортолтуунан 125 центнер үүнүүн ылбыттара. Чакыра туттуллубут сири огоруу саага нымытсан Дьокускайдаабы ТХНЦИ ученайа Корнилов Д. П. минигиттэн суруйан, Модуттар нымалара дийн ЦНТИ нөнүү пропагандалаабыта. Кээлин (1980-с сыйллар ортолоругар) «Хатын Арыыга» тахса сыйлдан, специалистарым баарына (Алексеев М.К., Петров М.М.) киши сохуңуух, хомойуух инии «Модут хортуулпуйун сирин арыыга мии саага технологиянан онорторон ыстарбытым» дийн турардаах. Онно тутаатына: «Тыйыл, итнии минигиттэн сурунан ЦНТИ нөнүү пропагандалаабытыг дии», — дизбиккэ, дээ сангата суюх барбыта.

Итинникэ маарынырыр балырыдаа тыллары-өстөрү улууспуп да иңгөр сиэмэн ыраастыр ЗАВ-10 пууну олохxo килләрингэ, Бүлгүттээх систематын тардыга, хортуюппуу үүннэрине голландский технологияны тунаныга о.да.санган олохтоонуга билигин дабаны истиллэр, бәчэттэн да азыллар. Олору килләрэеччи тыннаах туоңулар суюх буоллахтарына, туту-тугу дой-бохтоон тураллара биллибет. Онон эдээр дыоннор туох учугзий, үйэллээ олохxo киллэрдэххитин, тутатына дыон билитигэр, кэмчизирбидэ буолбакка, таацаан ишлэлзиргэр баараабын. Сананы, бастыны олохтоонуга бастынг үлэлзэх коллективтар актыбынайдык қытталлара. Мин 1970 сыл тохсуннуга Москва аннынаазы хортуюшпүү ханаайыстыбатын НЧИ-гар, кини директора Голландиянтайтад кэлэйт, хортуюппуу арасыкылааңыгына санга нымымаларын туунан будуулуу сыйлдар лекциятын олус интэрнэйргээн истэн турардаахпин уонна ол туунан, «Кыым» ханыякка суруйбутум. Бу нымыманы биңиги А. П. Соловьеву кытарты или сыл тутубуппупт уонна эрдээни хортуюппуу үүннэрине күнбазана суюх тумууга ылбыппыт, Эверстсон Н. К. (Бетун) ынын хортуюн

Күндү көргөммүн, ажабытын, эңббитин, сәрии. Улэ ветеранын **КУЛАКОВСКАЙ Дмитрий Романович** 70 сааскын туулбут юбилейгынан иттихик-истинник эбэрдэлиниб!

Эйизэх барабыт чөгийн доруубийаны, дьолу-соргуну, уүн болбуу! Бинэхэх кынамнынг, ажалын амараах сүрээн ийнүүн убараабат махталбытын тизэрдэбүүт!

Кэргэнинг, оболоруун, кийиитинг, күтүөтүнг, сиэннэриң.

гүйүн голландиялар нымаларынан араскылааңыны хас да сый туттубута. Кини 1988 сый атырдах ыйын 13 күнүгөр дылы 30 тонна эрдээтээнги хортуппуйу киилетин 1 солж. атылааш, совхозка элбэх ўбу киилэрэн турар. Оччолорго ити ўбунын 30 тан тахса «Беларусь» тракторы атылаашынха сөл этэ.

1974 сүлгэ оройн үрдүнэн хортуюоппуй учүгэй үү-
нүүтүн ылары сиғисиппилт. Онон зөвнөөвойдәр Яков-
лев Е. Г., Колесов И. А., Федоров В. В., Соловьев А. П.,
Ли Максим Н. уончна Анастасия Винокурованы БСНХ
Быстыкатьгар, Москва уобалаңынаңы хортуюоппуй
ханаиймстыбытын НЧ институттара уончна «Раменской»
сөвхозса сыртынынан, бәрт элбәрт билбиппіктөрбүп-
пүт. Бү сырыйбыт сүрүн сыйынан санга типовой хра-
нилищеларга механизациялары туттуу, эрдтээги хортуюоппуй
үүннэршиг «Раменской» сөвхоз оптын кытарты
билимийн уончна хортуюоппуй үүннэршиг толору меха-
низацияны күлләрини көрүү булдугуттара. Оройнчига
хортуюоппуй үүннэрээчилэр итиләри сыйыа олохxo киль-
ләрэн испиттэрэ. Колесов Иннокентий Алексеевич (I
Хомустаах) оройнчига мангайтын ыбыштын аңарын
комбайншын хомуйбуга. Атын да зөвноларга комбайн-
нары туттуу күнгээн испиттэ. Сир ахсын механизацияны
туттуухха сөптөөх хранилищелар уләрэ киирэн испитт-
эрэ. I Хомустаахха 1000 тонна хортуюоппуй контей-
нерга кутан хайран хранилище туттуулан баран, быра-
йыагыттан туоратыллан, закромнаах хранилищеңа ку-
булуйан хаалбыта.

Хортуюпуй ыңытын иэнэ уонна валовой үүнүү үгэн-
нээж сайдар кэмнэригэр «Хатын Ары» совхозка кы-
лаабынай агрономунаан, Петров Матвей Матвеевич хор-
туупуй биригээдэтэн биригдэйниринэн үзлээбипит. Совхоз старшай мелиораторынаан Алексеев Мирон Ки-
рilloвич үзлэлиирэ. Биңиги бастатан турал Бөтүнг уонна
Кынын Дэриэбинэ отделениеларын хортуюпуйн сирин
аллараа кытлалтарга уонна арысларга көнөрүүнү, кэ-
нитэн онорууну бэйэбнт бастакы уочаратаах соруклу-
тунаан аахпышит.

(Салгынтаа бэчээттэний)

Снимок: Ли Максим Николаевич өр сүлларга ин-
никилэр кэkkэлэригэр сыйдыбыта.

Улуспо правленнега, профкома, кырдаңастарын сэбизэт үлэ тыыл ветеранын, «Бочоут Знана» орден кавалерын эргиен түйгүнүн билигин бочуугаттах сынныланганга олорор **ГОВОРОВА Екатерина Алексеевнаны** 70 сааһын туулар үөрүүлэх күнүнэн итиитик-истигнек эзэрдэлийилэр, барабарлар киниэхэ чэгиэн доруубуйаны, үүн дэлдэх олобу.

